
Dones al marge II. Pedagogies de perifèria

PID_00270258

Asun Pié Balaguer

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Asun Pié Balaguer

Doctora en Pedagogia per la Universitat de Barcelona (UB) i diplomada en Educació Social per la Universitat Ramon Llull (URL). Professora i investigadora dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Ha estat professora convidada a diverses universitats del món. És membre del grup de recerca Care and Preparedness in the Network Society (CareNet, IN3-UOC). La seva trajectòria de recerca se centra en els estudis feministes de la discapacitat. Ha participat com a investigadora en diferents projectes: «Expertícia, democràcia i mobilització social: acció política dels grups conernits amb la promoció de la vida independent a Espanya» (Pla Nacional d'R+D: CSO2011-29749-C02-02, 2012-2014), «Controvèrsies tecnocientífiques i participació ciutadana entorn de les polítiques d'atenció a la dependència» (CONDEPCIU, Pla Nacional d'R+D: CSO2008-06308-C02-02, 2008-2011). Actualment, col·labora amb l'Institut d'Estudis Crítics 17 (Mèxic), la Universitat Rovira i Virgili (URV) i amb diferents organitzacions socials i educatives del tercer sector. Algunes de les seves publicacions es poden consultar a ResearchGate <<https://www.researchgate.net>>.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats per la professora: Asun Pié Balaguer

Primera edició: setembre 2021

© d'aquesta edició, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC)

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Autoria: Asun Pié Balaguer

Producció: FUOC

Tots els drets reservats

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit del titular dels drets.

Índex

Introducció.....	5
1. Context biogràfic.....	7
2. Ensenyaments encarnats.....	9
3. Pedagogia feminista. Un camp per descobrir.....	15
4. Més enllà de l'educació com a transmissió.....	18
Bibliografia.....	21

Introducció

Figura 1. Audre Lorde (Nova York, 1934 - Saint Croix, 1992)

Font: <http://www.roosevelthouse.hunter.cuny.edu/events/remembering-audre-lorde/>

«Per a qui s'atrinxera
no hi ha lloc que no pugui ser
o no sigui
una llar».

Audre Lorde (1978). School Note. *The Black Unicorn* (pàg. 55). W. W. Norton & Company.

«Totes les dones són blanques, tots els negres són homes, però algunes de nosaltres som valentes».

A. Gloria Hull, Patricia Bell-Scott, i Barbara Smith (ed.) (1982). *All the Women Are White, All Blacks Are Men, But Some of Us Are Brave*. The Feminist Press.

Nota

Les traduccions són de l'autora.

«La figura d'Audre Lorde ocupa, per diverses raons, un lloc central en el feminisme contemporani. Primer, perquè és, juntament amb Angela Davis i bell hooks,¹ una de les veus fonamentals del feminisme afroamericà, precursora, des dels marges de l'acadèmia, des de la legitimitat que li dona la seva pròpia història, de l'anomenada *crítica decolonial*. Segon, perquè, malgrat estar fermament arrelada en els esdeveniments que van convulsionar la societat nord-americana a les dècades dels seixanta i setanta (el moviment dels drets civils, les revoltes racials, l'aparició dels Black Panthers, de Malcolm X i Martin Luther King, l'emergència de la contracultura i el despertar de la segona onada feminista), la seva és una veu imperible. Una veu que va al centre del conflicte, per anomenar-lo» (PTQK, 2013).

María Ptqk (2013, 18 de juny). La hermana outsider Audre Lorde. *Pikara Magazine*. Recuperat d'<https://www.pikaramagazine.com/2013/06/la-hermana-outsider-audre-lorde/>

L'Audre Lorde forma part dels debats que, a l'interior del feminisme, van sorgir a la dècada dels setanta sobre la necessitat d'atendre les complexes interseccions constitutives de les relacions de subordinació a les quals s'enfrontaven **do-nes** concretes, amb la qual cosa responien no només a les relacions de gènere o de classe, sinó també al racisme, la lesbofòbia, els efectes de la colonització, la descolonització i les migracions transnacionals. Així, Lorde representa una àmplia **tradició feminista negra**, a la qual pertanyen altres autores, com bell hooks, Angela Davis, Alice Walker, Patricia Hill Collins o Barbara Smith (Eskalera Karakola, 2004). L'Audre Lorde, juntament amb totes elles, va treballar per superar la insuficiència i les restriccions del feminisme blanc i liberal. Les seves produccions, caracteritzades per la multiplicitat d'experiències i circumstàncies, discuteixen i obren el subjecte mateix del feminisme. La realitat de les dones blanques i el subjecte que deien defensar es distanciava molt d'aquestes altres dones creuades per diferents eixos de discriminació (raça, sexualitat, classe social, etc.). L'Audre Lorde encarna de manera radical aquest encreuament entre el colonialisme, l'imperialisme, el nacionalisme, l'heteropatriarcat, el racisme i el capacitisme. Negra, lesbiana, poeta i guerrera, com li agradava definir-se, és un personatge clau per al feminisme. D'altra banda, interroga de manera indirecta alguns dels preceptes clàssics de la pedagogia a partir de la seva docència encarnada i allò que aquesta comporta, i destaca per la unió del seu activisme polític imbricat amb la seva producció discursiva i acció docent.

⁽¹⁾El nom s'escriu en minúscules per desig polític de la pròpia autora que defensava més la importància de les paraules que de l'autoria.

Referència bibliogràfica

Eskalera Karakola (2004). Prólogo. Diferentes diferencias y ciudadanías excluyentes: una revisión feminista. *Otras inapropiables. Feminismos desde las fronteras*. Traficantes de Sueños.

1. Context biogràfic

No es pot comprendre en profunditat l'obra de cap autora sense una referència contextual. Aquesta contingència encara és més necessària situar-la en autors com l'Audre Lorde, que produeixen un discurs encarnat, és a dir, des de l'experiència vital que habiten i les habita. Conèixer el sentit de l'obra de Lorde és, per tant, un exercici d'immersió en la seva pròpia biografia. La seva producció teòrica és discurs encarnat, cos convertit en text.

L'Audre Lorde neix a la ciutat de Nova York el 18 de febrer de 1934. És la més petita de tres germanes. Els pares, Linda Belmar Lorde i Frederic Byorn Lorde, immigrants, mai no van deixar de somiar que tornarien a Grenada, el seu país d'origen. L'Audre, de petita, va ser considerada muda per les seves dificultats de comunicació. Sobre aquest mutisme, ens diu que: «potser aprendre no sigui la paraula que descriu millor els meus començaments amb la parla, perquè encara avui no sé si no vaig començar a parlar abans perquè no sabia fer-ho o si no parlava perquè no hi havia res que pogués dir sense que em castiguessin» (Lorde, 1982). Extremadament miop, comença a anar a l'escola primària local i la col·loquen en una aula especial per a infants amb problemes visuals. Més tard, assisteix a l'escola primària catòlica, on se sent aïllada en ser l'única alumna de sisè grau que no és blanca. El 1946, comença a escriure poemes. El 1959, es gradua a la Hunter College High School de Nova York. En aquest període, manté diverses feines sense que li siguin de gaire interès. Més tard, viatja a Mèxic, coneix algunes de les seves primeres amants i gaudeix per primera vegada de l'experiència de no ser mirada per la seva negritud. Una part important d'aquest període queda recollit a *Zami. Una biomitografia: una nueva forma de escribir mi nombre*. Posteriorment, rep un màster en Bibliotecologia per la Universitat de Colúmbia i treballa alguns anys com a bibliotecària. Durant aquest període, es casa i té dos fills. El 1968, és contractada com a poeta resident al Tougaloo College, lloc on coneix Frances Louise Clayton, la seva parella durant dinou anys.

Després de l'experiència docent al Tougaloo College, la feina de bibliotecària ja no li serveix i necessita dedicar-se a l'ensenyament. Així mateix, aquest període coincideix amb la fi del seu matrimoni i l'obertura a un nou amor. Tougaloo representa, per tant, un moment de connexió amb els seus desitjos sentimentals i acadèmics.

En continuïtat amb aquests desitjos docents, el 1970, en plena lluita racial, imparteix dues edicions d'un curs sobre racisme i situació urbana al John Jay College, ensenyament que ella mateixa defineix com a combatiu. En aquest sentit, tant la seva docència com la seva poesia van ser estratègies de lluita i resistència o, en altres paraules, eines que li serveixen per revisar la seva situació de múltiple discriminació. L'autora fa política amb el cos, de manera que repensa i revisa el lloc social que ocupa com a negra i lesbiana. El 1978, li diagnostiquen càncer de pit i inicia el seu combat particular per acceptar la malaltia. Això implica transitar un procés d'adaptació a la mastectomia i d'obertura cap a la politització del dolor i el cos modificat. Qüestions, ambdues, que ja desenvolupava, però que estableix en la seva obra *The Cancer Journals*.

L'Audre Lorde és un emblema de la lluita racial, feminista, lesbiana i guerrera que, en certa manera, anticipa una pràctica i un discurs posteriorment circumscrit en la *Queer Theory*.

Figura 2. Portada de *The Cancer Journals: Special Edition*.
Font: Audre Lorde (1980). *The Cancer Journals: Special Edition*. Aunt Lute Books

L'Audre Lorde mor de càncer l'11 de novembre de 1992.

«Ens hem triat com a companyes
per compartir el fil de les nostres batalles
la guerra és només una
si la perdem
arribarà el dia en què la sang de les dones
cobrirà, resseca, un planeta mort
si vencem
ja sabeu que busquem
més enllà de la història
una relació nova i millor».

Audre Lorde (2003). *Outlines. La hermana y la extranjera* (pàg. 135). Horas y Horas.

«I dream of a place between your breasts
to build my house like a haven
where I plant crops
in your body
an endless harvest
where the commonest rock
is moonstone and ebony opal
giving milk to all of my hungers
and your night comes down upon me like
a nurturing rain».

Audre Lorde (1978). *Woman. The Black Unicorn* (pàg. 82). W. W. Norton & Company.

2. Ensenyaments encarnats

Hi ha un vincle entre Lorde i el sofriment particularment rellevant en la seva última etapa biogràfica. Al llarg de la seva trajectòria, l'autora realitza un reconeixement constant de tot allò que la travessa en la seva vida, en la seva pròpia subalternitat com a dona, negra i lesbiana, i també –com dèiem– en el seu propi procés personal transitat a partir del diagnòstic de càncer de pit i recollit a *The Cancer Journals*.

A *Sister Outsider* (1984), Lorde presenta la seva obra magna per al feminisme. L'autora hi planteja un exercici de recreació subjectiva a partir de la (re)construcció o (re)escriptura íntima de la seva veritat interior. Això convoca a recuperar un poder silenciats per les estructures de poder que habiten la seva interioritat. En la seva introducció, ens plantegem que «llegir l'Audre Lorde és descobrir, sorpreses, l'altra que totes portem dins i que és font alhora de dolor i d'enfortiment» (Lorde, 2003, pàg. 7). Veiem una doble semàntica sobre el dolor: màxima experiència de connexió amb el cos colpejat i silenciats, i també possibilitat de ser (re)semantitzats com a arma de resistència. En aquesta cerca interior silenciada i en l'exercici d'arqueologia subjectiva (des de la producció comunicativa), s'inscriu la importància de la seva poesia. El lloc íntim de Lorde és mitjà i missatge, amplificat també pel potencial metafòric de la poesia i la literatura. Allò que inventa Lorde és una arqueologia de la subjectivitat, és a dir, una (re)apropiació identitària de la subalternitat. A l'autora no li interessa tant un nucli dur essencial silenciats com el procés que va bandejar aquesta part de si mateixa, negada, oculta i rebutjada. El lloc íntim de Lorde és territori polític. La podem alinear amb el feminisme de la segona onada, tot i que també apuntarà qüestions centrals que apareixeran en la tercera onada.

Evolució del feminisme

La primera onada del feminisme va sorgir vinculada a l'esperit il·lustrat, al liberalisme burgès i a un fort desig d'igualtat i d'emancipació. Les feministes de la segona onada van partir del punt en què les lliçons sufragistes l'havien deixat: el fet que l'accés al vot i als estudis superiors no s'havia traduït en una millora real de la vida de les dones. Ja no es tractava d'exigir una igualtat, sinó de fer una crítica a l'organització del poder sobre la vida en les societats capitalistes i patriarcals, i donar forma a una nova manera d'entendre la revolució en la qual tots els racons de l'existència havien de ser sacsejats (el cos, la sexualitat, les relacions, les actituds en l'àmbit domèstic, els valors, la moral). Posteriorment, va anar prenent forma una insuficiència representativa de la dona sobre el conjunt de les dones. Les crítiques a aquesta representació homogènia van aparèixer amb el feminisme lesbiana. La tercera onada del feminisme representa l'emergència de noves temàtiques, l'expansió de les diferències, el qüestionament de les identitats i la fi del subjecte únic. El feminisme deixa de tenir una línia de sentit únic i uns interessos totalment compartits. La diferència entre la segona i la tercera onada del feminisme no és només històrica; la qüestió clau és que, mentre que la segona onada, s'organitzava entorn de la unitat de totes les dones, els nous feminismes parteixen de la diferència com a condició inherent a la pràctica política (Gil, 2011, pàg. 35-36).

Referència bibliogràfica

Audre Lorde (1980). *The Cancer Journals: Special Edition*. Aunt Lute Books.

L'Audre representa el feminisme de les altres identitats: el que dinamita amb el subjecte del feminisme i que actualment continua comportant debats animats.

El gènere, la raça, l'orientació sexual, la diversitat funcional, etc. són eixos de discriminació travessats per criteris de correcció/incorrecció. Aquests criteris dictaminen qui són els subjectes plens i qui són els altres minoritzats, objectes de dominació. Això es tradueix en l'assignació de la raó-correcció per als primers, i la desraó, incorrecció i falta per als segons. Per a Lorde, això acaba constituint «una norma mítica que cadascuna de nosaltres sent en el seu cor com “això no sóc jo”» (Lorde, 2003, pàg. 116). En conseqüència, «els que estem fora d'aquest poder sovint ens identifiquem amb una manera de ser diferent i l'assumim com la causa primera de la nostra opressió, alhora que oblidem altres distorsions al voltant d'aquesta diferència, algunes de les quals nosaltres mateixos podem estar practicant» (Lorde, 2003, pàg. 116). Amb això, assenya-la les introjeccions de l'hegemonia i l'opressió com a eines de dominació en la qual participen també les classes dominades.

Dèiem que el lloc íntim de Lorde és un lloc polític. Un terreny en el qual es configuren les pors, els silencis i les esperances que per a l'autora comporten reserves de creativitat i poder. La lluita encarnada de Lorde està relacionada amb un reconeixement profund dels seus sentiments. És a dir, amb una travessia a la **veritat interior**. Allò que no s'explora roman ocult i, per tant, no es pot utilitzar, ni contrastar, ni comprendre. Però, per a l'Audre, és tan important aquest exercici d'introspecció i de reconeixement com la seva pròpia col·lectivització.

«I was going to die, if not sooner then later, whether or not I had ever spoken myself. My silences had not protected me. Your silence will not protect you. But for every real word spoken, for every attempt I had ever made to speak those truths for which I am still seeking, I had made contact with other women while we examined the words to fit a world in which we all believed, bridging our differences. And it was the concern and caring of all those women which gave me strength and enabled me to scrutinize the essentials of my living».

Audre Lorde (1980). *The Cancer Journals: Special Edition* (pàg. 19). Aunt Lute Books.

«I have come to believe over and over again that what is most important to me must be spoken, made verbal and shared, even at the risk of having it bruised or misunderstood. That the speaking profits me, beyond any other effect».

Audre Lorde (1980). *The Cancer Journals: Special Edition* (pàg. 17-18). Aunt Lute Books.

La insistència de Lorde d'**emparaular el silenci** està relacionada amb la convenció que el que no s'explora acaba colonitzat pel discurs hegemònic. Explorar és, doncs, resistir. Per a Lorde, el silenci és anàleg a la mort, la qual cosa comporta que el patiment sigui tot el contrari, signe de continuar vives. Transformar el silenci en llenguatge i acció és un exercici de desocultació incòmode que implica un procés de reconeixement de les emocions d'un mateix.

«Un dels fils conductors de la meua existència és la batalla per preservar les meves percepcions, tant si són agradables com desagradables, doloroses o el que sigui [...]. La veritat és que sempre m'he exposat al càstig, m'hi he llançat de cap: "si és l'única manera que pots tractar amb mi, endavant, tracta amb mi d'aquesta manera"».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 77). Horas y Horas.

El silenci durant la infància de Lorde

És important destacar els missatges que va rebre l'Audre durant la seva infància sobre el fet de no immiscir-se en el món dels blancs, no qüestionar i no revelar-se. Ens diu el següent: «La mare mai no va esmentar que, el 1947, no es permetia que la gent negra entrés al vagó restaurant dels trens que anaven al sud. Com de costum, la mare ignorava tot allò que no li agradava, però que no podia canviar. Potser, si no hi parava esment, allò acabaria per desaparèixer». «El racisme als Estats Units era una realitat nova i devastadora a la qual els pares van haver d'enfrontar-se cada dia des que van arribar a aquest país. Ho van portar com si fos una qüestió privada. La mare i el pare creien que la millor manera de protegir les seves filles de les realitats de la raça a l'Amèrica del Nord i del fet del racisme estatunidenc era no anomenar-los mai, i molt menys parlar de la seva naturalesa» (Lorde, 1982, pàg. 116-117). De fet, en la història de l'Audre, revelar-se, qüestionar o enfrontar-se amb les situacions d'injustícia que vivia comportava càstigs i discussions familiars.

La poesia permet a la nostra autora comprometre's amb si mateixa i és aquest gest el que ens sembla rellevant. Ens interessa el seu procés personal per acceptar-se com a dona, negra i lesbiana, en un entorn hostil que menysprea els cossos no normatius o allunyats dels ideals hegemònics. En aquest procés, Lorde encarna i practica la màxima feminista «allò personal és polític» i aquesta estratègia també la podem pensar en els processos pedagògics. Què significa aleshores per a una professora assumir aquesta posició? val flores² (2015) ens diu el següent:

(²)El nom s'escriu en minúscules per desig polític de la pròpia autora que defensava més la importància de les paraules que de l'autoria.

«No em proposo parlar de la diversitat, una forma mercantilitzada i asèptica del mal promoguda per la retòrica neoliberal, sinó repensar una poètica del mal com a constituent dels nostres cossos i també la ferida de l'esdevenidor. Així com la violència és el llenguatge que s'aprèn de l'heterosexualitat i el binarisme de gènere, el seu caràcter performatiu institueix una possibilitat emancipatòria per evitar-ne i subvertir-ne la repetició en tant que coerció i disciplinament intel·lectual, perceptiu i afectiu.

Una poètica del mal no com a reivindicació del dolor, sinó com una condició que permeti desarmar aquestes pedagogies de la ignorància que informen el nostre fer educatiu, (re)inventar altres pedagogies emancipatòries, altres pràctiques escolars, altres cultures sexuals públiques democràtiques, altres maneres de coneixement del cos i dels afectes, que se sustentin en l'autonomia corporal, l'autodeterminació sexual i la relacionabilitat mútua».

val flores (2015). *Afectos, pedagogías, infancias y heteronormatividad. Reflexiones sobre el daño* (pàg. 3). XX Congreso Pedagógico: Poéticas de las pedagogías del sur. Educación, emancipación e igualdad.

Lectures complementàries

En l'actualitat, hi ha molts treballs de professors que exerceixen una docència orientada a la transformació dels prejudicis contra els cossos i les sexualitats dissidents. Molts amb conseqüències laborals i personals no volgudes en les seves trajectòries. val flores és un exemple actual d'aquest magisteri rebel que denuncia la violència de la pedagogia heteronormativa. Per a més informació, podeu consultar: V. Flores (2008). Entre secretos y silencios. La ignorancia como política de conocimiento y práctica de (hetero)normalización. *Trabajo social UNAM*, (18), 14-21; (2013a). *Chonguitas: masculinidades de niñas*. La Mondonga Dark; (2013b). *Interrucciones. Ensayos de poética activista*. La Mondonga Dark; (2015). *Afectos, pedagogías, infancias y heteronormatividad. Reflexiones sobre el daño*. XX Congreso Pedagógico: Poéticas de las pedagogías del sur. Educación, emancipación e igualdad; (2017). *La intimidad del procedimiento. Escritura, lesbiana, sur como prácticas de sí*. Popova.

La poesia no és un luxe, ens diu Lorde. Permet destil·lar les experiències, és una necessitat vital:

«The black unicorn is greedy.
The black unicorn is impatient.
The black unicorn was mistaken
for shadow
or symbol
and taken
through a cold country
where mist painted mockeries
of my fury.
It is not on her lap where the horn rests
but deep in her moonpit
growing.
The black unicorn is restless
the black unicorn is unrelenting
the black unicorn is not
free».

Audre Lorde (1978). The black unicorn. *The Black Unicorn* (pàg. 3). W. W. Norton & Company.

«La poesia és l'instrument mitjançant el qual anomenem allò que no té nom per convertir-lo en objecte del pensament» (Lorde, 2003, pàg. 3). És l'instrument que ens condueix als sentiments velats. I en la mesura en què es van destapant i acceptant, es converteixen en refugi d'idees radicals i agosarades. La poesia és el camí perquè, quan encara no hi ha paraules per expressar i anomenar, ens ajuda a concebre-les. Sentir i reconèixer aquestes emocions és per a Lorde una font d'alliberament. Fins i tot amb tot això, no hi ha idees noves que puguin ajudar a concebre la dona subalterna d'una altra manera. Per a l'autora, es tracta justament d'allunyar-se de la lògica racional i colonial per connectar-se amb el pou originari-emocional. Per aquesta raó, dirà que no podem combatre l'enemic amb les eines del vell poder:

«Perquè no es pot combatre contra el vell poder només amb les seves armes. Només podem combatre'l creant una estructura global que abraci tots els aspectes de l'existència, crear-la alhora que resistim».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 105). Horas y Horas.

Com dèiem, d'acord amb la seva biografia, és important assenyalar que aquest procés està relacionat amb el **patiment**: «Els motius del silenci estan tenyits amb les pors de cadascú; por del menyspreu, de la censura, de la crítica, o del reconeixement, del repte, de l'anihilació» (Lorde, 2003, pàg. 21). Però, per a Lorde, tampoc no hi ha dolors nous, tots són coneguts. Els hem sentit abans, els hem amagat al racó més recòndit, on també ocultem el nostre poder. Per aquesta raó, apropiat-se del dolor, destapar-lo, travessar-lo i (re)anomenar-lo pot atorgar un efecte renovat i subversiu. Pot permetre habitar el món i no només que ens habiti en forma de discriminació.

«I want to write about the pain. The pain of waking up in the recovery room which is worsened by that immediate sense of loss. Of going in and out of pain and shots. Of the correct position for my arm to drain. The euphoria of the 2nd day, and how it's been downhill from there.

I want to write of the pain I am feeling right now, of the lukewarm tears that will not stop coming into my eyes- for what?

For my lost breast? For the lost me? And which me was that again anyway? For the death I don't know how to postpone? Or how to meet elegantly?».

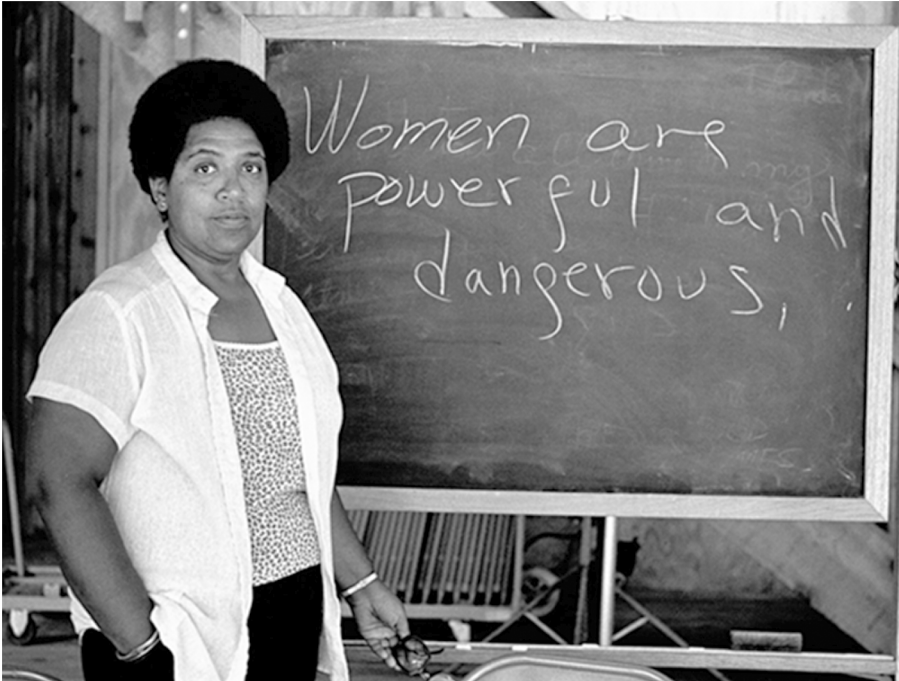
Audre Lorde (1980). *The Cancer Journals: Special Edition* (pàg. 23-24). Aunt Lute Books.

Lorde expressa amb contundència la realitat dels dies anteriors i posteriors a la mastectomia. El dolor físic, psíquic, la por, la inseguretat, el plaer de compartir i sentir-se acompanyada per la xarxa de dones que l'envoltava, els autoenganyos, l'esforç constant de buscar respostes i d'obrir preguntes; el procés, en fi, que transita des dels primers interrogants ansiosos i pertorbadors fins a la connexió profunda amb la vulnerabilitat i la mort.

L'autora ens diu que ser negra, grossa i pràcticament cega als Estats Units exigeix tanta supervivència que o bé aprens a gestionar-la o mors. D'aquesta lliçó de supervivència, Lorde vol extreure'n ensenyament. Per això, escriu sobre la vida, el cos, la subalternitat i el dolor, de manera que altres dones, si volen o poden, donin a les seves paraules un significat més ampli. «Alguna cosa per compartir perquè pugui utilitzar-se», ens diu. En aquesta transmissió, s'intueix la magnitud de la idea de **xarxa entre dones**. Lorde no pot concebre el seu cos i la seva existència si no és en aquesta trama de relacions, de suport, d'aprenentatge mutu, de transmissió horitzontal. En la càlida mirada de les seves companyes, l'Audre troba i reconeix la seva força.

L'experiència del patiment i d'enfrontar els sentiments més pesats i foscos prenen la forma d'un acte polític. Lorde es lamenta per totes les dones que es limiten únicament a la pèrdua física, que no aborden el veritable i terrible significat de la mortalitat. És a dir, lamenta que algunes d'elles només es preocupin i s'ocupin de fer encaixar els seus cossos operats en els canons estètics hegemònics. Per a l'Audre, l'assumpció del significat de la mortalitat (i tota la seva travessia) és la forma subversiva i política que pren el dolor i que incumbeix també les maniobres fetes sobre el cos.

Figura 3. Audre Lorde

Font: Poetry Foundation (s. f.). Audre Lorde. *Poetry Foundation*. Recuperat d'<https://www.poetryfoundation.org/poets/audre-lorde>

Aleshores, es pregunta: De què tenim por després d'assumir i travessar la mort? Un cop acceptada l'existència real de la nostra mort, qui pot tenir realment poder sobre nosaltres? El càncer de pit va servir a Lorde per descobrir una porta d'accés al seu poder i coneixement. El seu relat és testimoniatge viu del procés de connexió amb el cos i la realitat tangible de la finitud.

Si podem fer el salt de la impotència a l'acció, aquest treball utilitza la por, el drena i el resultat és un immens efecte d'empoderament. Com connectar aleshores aquesta lliçó amb la pedagogia? Aquesta és la qüestió que ens interpel·larà en l'últim apartat d'aquest text.

3. Pedagogia feminista. Un camp per descobrir

«Els pares blancs ens van dir, penso, per tant, existeixo. La mare negra que totes portem dins, la poeta, ens murmura en els somnis: Sento, per tant, puc ser lliure».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 101). Horas y Horas.

Aquesta cita revela un dels grans fronts de lluita feminista, és a dir, l'**estructura binària i jeràrquica del coneixement** i les maneres de produir-lo. La desqualificació del món de les emocions i els afectes ha contribuït a deshumanitzar la ciència i ha ocultat biaixos i prejudicis patriarcal al llarg de la història. Rescatar i posar en valor els coneixements produïts des del cos, els afectes i les emocions té relació amb revelar allò que sabem que som i implica incorporar la totalitat (objectiva i subjectiva) en la producció de sabers i coneixements. Això té àmplies conseqüències en les metodologies de recerca i en la producció de coneixements des de les epistemologies feministes, però també en l'exercici docent i en la pràctica de l'educació.

«Crec que ens han ensenyat a pensar, a codificar la informació, d'una manera determinada i antiga, i també ens han ensenyat a aprendre i a comprendre les coses d'aquesta manera. Les formes possibles del que mai no ha cobrat existència només existeixen en aquest lloc ocult on guardem els anhels indòmits i sense nom d'una cosa diferent, alguna cosa que està més enllà del que avui s'anomena possible, i cap a on el nostre enteniment pot anar obrint camins».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 103). Horas y Horas.

És molt difícil pensar en una educació des dels postulats d'autores com l'Audre Lorde. La raó principal rau en el seu propi silenciament en la història de l'educació i en la modificació que les seves idees imprimeixen al camp de la pràctica pedagògica. L'Audre Lorde no era pedagoga, però va ser una mestra de poesia que va exercir un altre tipus de magisteri. Sobre la seva docència en aquest període, ens diu el següent:

«[...] no sabia què oferir ni d'on trauria alguna cosa per oferir. Sabia que no era al meu abast donar als alumnes allò que solien donar els professors normals de poesia, i tampoc no volia donar-los-ho, perquè a mi mai no m'havia servit de res. Tampoc no podia donar-los allò que donen els professors d'anglès. La meva persona era l'única cosa que podia oferir-los».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 91). Horas y Horas.

A més, el seu activisme polític-pedagògic ens mostra elements importants per pensar en els fonaments d'una pedagogia comunitària i d'un treball socioeducatiu amb grups d'afectats per la discriminació.

L'anàlisi del llegat de Lorde ens assenyala la importància de l'ús polític del cos i del patiment, i també la centralitat de les narratives d'aflicció i les experiències de subalternitat en educació.

Aquesta posició personal i política imprimeix un caràcter particular al seu exercici docent i obre el vincle educatiu a altres ordenaments possibles. Es posa en valor el paper del saber encarnat en la transmissió educativa i en les formes situades de producció del coneixement. El feminisme de la segona onada indica la importància de visibilitzar aquestes altres experiències de ser dona que van quedar ocultes pel feminisme blanc, acadèmic i heterosexual. Com dèiem, l'Audre Lorde n'és una de les antecedents més emblemàtiques. A *La hermana y la extranjera* ens diu que «si les dones blanques obliden els privilegis inherents a la seva raça i defineixen la dona basant-se exclusivament en la seva pròpia experiència, les dones de color es converteixen en les “altres”, en estranyes l'experiència i la tradició de les quals són massa “alienes” per poder comprendre-les» (Lorde, 2003, pàg. 126). Hi observem la crítica al feminisme tradicional per mitjà del subjecte del feminisme que es refereix a la categoria essencialista i uniformadora que fins als anys setanta va ser la dona. D'aleshores ençà, el feminisme ha d'abandonar la fal·làcia de l'homogeneïtat. Lorde no només destaca les altres maneres de ser dona ocultes pel feminisme blanc, sinó que també anticipa les **anàlisis interseccionals de la discriminació**:

«[...] les dones negres que en el seu moment insistien que el lesbianisme era un problema de les dones blanques s'obstinen ara que les lesbianes negres són una amenaça per a la nació negra, ja que són aliades de l'enemic i una negació del que és ser negre. Aquestes acusacions, llançades per les dones en les quals precisament busquem una comprensió real i profunda, han induït moltes lesbianes negres a mantenir-se ocultes, atrapades entre dos focs: el racisme de les dones blanques i l'homofòbia de les seves germanes».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 132). Horas y Horas.

«Si no negava uns aspectes de la meua identitat per optar a uns altres, la meua obra i la meua negritud serien inacceptables. En ser una mare lesbiana negra i membre d'un matrimoni interracial, sempre hi havia una part de mi que ofenia els còmodes prejudicis d'algú sobre com havia de ser la meua persona».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 156). Horas y Horas.

Sens dubte, la seva experiència encarnada com a dona negra i lesbiana, a més dels problemes d'aprenentatge que va tenir durant la infància, van tenir alguna cosa a veure amb la seva sensibilitat envers aquests encreuaments discriminatoris.

Lorde mostra un desplaçament de la normativitat dels cossos cap a la narrativa del dolor com una nova possibilitat d'obertura simbòlica que combat l'hegemonia blanca i heterosexual. Amb això, emergeixen noves idees sobre els cossos colpejats, diversos, negres o estranys. Transforma allò que subjecta els cossos amb noves formes d'anomenament, per la via de la col·lectivització de components privats i íntims, i els dota de significació política. Noves maneres d'anomenar experiències silenciades o menystingudes, moltes de les quals

Lectura complementària

Luciana Martín (2012, 10 i 11 d'agost). *Lo erótico como herramienta política en Audre Lorde*. III Jornadas Debates Actuales de la Teoría Política Contemporánea. Facultat de Ciències Socials, Universitat de Buenos Aires.

han estat conceptualitzades com a febleses, vulnerabilitats d'un sol ús. Lorde aconsegueix justament (re)situar aquestes vulnerabilitats sense negar-les, i això està relacionat amb el fet d'inventar altres formes de relació, altres definicions, altres estructures socials. Ens diu:

«El futur de la Terra pot dependre de la capacitat de les dones per identificar i desenvolupar noves definicions del poder i nous models de relació entre les diferències. Les velles definicions no han estat beneficioses per a nosaltres ni per a la terra que ens sustenta. Els vells models, fins i tot hàbilment retocats per imitar el progrés, ens continuen condemnant a incórrer en una repetició camuflada de les relacions de sempre, del sentiment de culpa de sempre, de l'odi, de la recriminació, els laments i la desconfiança. Perquè portem incorporades les velles pautes que ens marquen unes expectatives i unes formes de resposta, les velles estructures d'opressió, i tot això haurem de modificar-ho alhora que modifiquem les condicions de vida que són conseqüència d'aquestes estructures. Perquè les eines de l'amo mai no desmunten la casa de l'amo».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 134). Horas y Horas.

La història i el discurs de Lorde poden entendre's aleshores com una experiència límit que qüestiona l'hegemonia patriarcal en el seu conjunt. És a dir, una experimentació dels límits de la cultura, de la transgressió de la moral, del saber en el qual es dona una sobirania del subjecte lliure de les limitacions de les experiències sotmeses (Fortanet, 2008). Tot això connecta amb una concepció pedagògica més complexa que la simple transmissió cultural.

Referència bibliogràfica

Joaquín Fortanet (2008). Leer a Foucault. Una crítica de la experiencia. *Daimon Revista Internacional de Filosofía*, (43), 15-32. Recuperat d'<https://revistas.um.es/daimon/article/view/96011>

4. Més enllà de l'educació com a transmissió

En Lorde, es posa en joc la noció de la transgressió com una mena d'afirmació del subjecte exclòs, el que no té veu ni paraules pròpies per anomenar la seva experiència perquè va ser sostreta de qualsevol legitimitat. El seu exercici docent i el seu activisme apunten a una pedagogia crítica que recupera Freire de manera explícita, i ens diu:

«Tal com ho explica de manera brillant Paulo Freire a *Pedagogía de los oprimidos*, el veritable objectiu del canvi revolucionari no és només la situació d'opressió de la qual cerquem alliberar-nos, sinó també aquesta part de l'opressor que ens ha estat implantada en el nostre interior i que només coneix les tàctiques dels opressors i les relacions dels opressors».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 134). Horas y Horas.

L'alliberament passa també per detectar les introjeccions no només de l'amo (dominador), sinó també d'una lògica concreta patriarcal que condiona la vida en conjunt. L'opressor no només és fora, sinó també en un interior que s'ha de reconèixer. Com hem vist, les exploracions d'aquest interior, en relació amb l'exterior, formen part dels exercicis d'escriptura de Lorde.

Figura 4. Audre Lorde en el documental *Audre Lorde. The Berlin Years 1984 to 1992*

Font: Audre Lorde. The Berlin Years <<http://www.audrelorde-theberlinyears.com/>>

L'Audre Lorde utilitza la poesia per (re)pensar el seu lloc al món i, amb això, tornar a pensar i presentar el fet de ser dona, negra i lesbiana, en una societat patriarcal, racista i homòfoba. Això comporta un treball doble quant a la seva pròpia subjectivitat, però també quant a la producció subalterna que qüestiona o interroga l'hegemonia. Els camps de l'art i la cultura són essencials per aconseguir aquesta obertura simbòlica, en el seu cas centrada en les qüestions de la feminitat, la negritud i la sexualitat. Ens deia Gramsci (1975)

que l'hegemonia mai no ve donada o està tancada sobre si mateixa, sinó que emergeix en permanent negociació amb allò subaltern; i és en el terreny de la cultura que passa i es juga aquesta (re)negociació constant.

L'educació i els processos d'aprenentatge no poden ser aliens a la necessària i incessant producció cultural que força el diàleg entre allò subaltern i allò hegemònic.

Hi ha en el seu treball una discussió sobre la jerarquia imposada als sabers i als cossos, la qual cosa implica la producció de noves epistemes i evidències que dialoguen amb allò hegemònic. L'activisme feminista que Lorde encarna representa aquest tipus d'obertures simbòliques i ens assenyalava la insuficiència d'una educació en termes de **transacció cultural**. És a dir, allò transferible o els diferents llegats culturals han de posar-se en discussió atesa la seva capacitat de subjecció subjectiva i col·lectiva. En continuïtat, la insistència de Lorde d'assenyalar la importància de la col·lectivització indica el valor del diàleg sobre els diversos punts de vista, els diferents règims de significació i la impossibilitat d'un coneixement totalitzador (Carli, 2005). Aquest diàleg emergeix creuat amb el qüestionament sobre alguns ordenaments socials que expulsen del camp simbòlic algunes realitats. Habilitar espais de producció simbòlica resulta ser aleshores central i això implica una producció cultural encarnada que Lorde practica particularment. D'aquesta extraïem l'ensenyament que certs significats compartits, sobre la manera en què determinades normes operen en el cos social i el dominen, no poden donar-se per supòsits per sempre. Quan, des de l'experiència encarnada i a l'interior de certs grups, es produeixen qüestionaments sobre aquest tema, es generen canvis en els marcs de referència des dels quals les persones interpreten la seva realitat, la signifiquen i doten de sentit (Pié i Salas, 2020). Emergeixen en aquestes dinàmiques diferents estratègies d'aprenentatge i de socialització. Re-conèixer aquestes aportacions i posar-les en valor, primer, i en circulació, després, exigeix repensar els elements bàsics de la relació educativa i el caràcter més o menys dinàmic del clàssic triangle de Herbart.

El canvi de valors promogut des d'experiències com les de Lorde es fonamenta en una tradició d'activisme polític que posa al centre de les seves actuacions la **producció i circulació de sabers sobre la base de l'experiència personal**. Això indica el valor dels sabers de l'experiència com a materials vius de la cultura, la transmissió de la qual entre iguals representa el principal recurs del qual disposen les persones per enfrontar-se a les situacions d'opressió i de patiment. Això altera la relació entre agent, subjecte i contingut de l'educació en l'acte de transmissió cultural que implica la relació educativa. El subjecte de l'educació és entès aquí des d'un rol actiu, coproductor de significats diversos a partir de la seva experiència. En apropiant-se'n (cadascú de la seva, única i irrepètible), i produir pràctiques i discursos a partir d'aquesta, els subjectes s'habiliten per a l'agència i la transmissió de materials que són imprescindibles

en la construcció de cultura entorn de les interpretacions que els afecten com a subjectes. Això imposa a professionals (tècnics, docents, educadors) admetre la seva doble condició de subjectes/agents d'una educació els continguts de la qual, sempre parcials i eventualment controvertits, s'han d'elaborar i aprehendre juntament amb els qui reactiven la cadena de significats. Hi observem una complexitat dinàmica més gran del triangle de Herbart (subjecte/agent/contingut), que deixa de concebre's de manera estanca i invariable. Per contra, els rols de subjecte i d'agent no són estancs, sinó que es (re)negocien permanentment. Així mateix, la cultura (i la seva transacció) pren un sentit més ampli en abraçar els marcs hegemònics, però també les produccions epistemològiques que interrompen els seus supòsits (Pié i Salas, 2020).

En qualsevol cas, la complexitat de les relacions entre hegemonia i subalternitat, opressors i oprimits, ens assenyala la importància de generar espais autònoms en els quals habilitar constantment transaccions en l'ús del sistema de signes imperant (Spivak, 1985; Menéndez, 1984). Segons Melucci (2001), és a les xarxes de relacions horitzontals més o menys formalitzades que s'assagen codis i formes de relació dissidents amb els valors hegemònics. Això significa que, de vegades, aquestes formes relacionals i d'intercanvi de sabers funcionen com a laboratoris culturals on es produeixen canvis significatius en la manera en què les seves protagonistes s'entenen a si mateixes, les seves experiències, i en la manera com conceben i construeixen el món. En aquest sentit, la idea de la lluita per la producció, l'acumulació i la transmissió d'altres semàntiques es torna central (Pié i Salas, 2020). Quan l'Audre Lorde parla de la necessitat de **col·lectivitzar les experiències**, es desprèn aquest aprenentatge col·lectiu en múltiples direccions.

En definitiva, es tracta de pensar els actes pedagògics com a accions orientades a la construcció de noves fórmules discursives i d'actuació que permetin explorar sentits i significats diferents dels predominants. Les temptatives de noves fórmules per emparaular la realitat són un dels seus eixos centrals. Podem interpretar la poesia de Lorde com una forma d'anomenament inèdit sobre la realitat aparentment inqüestionada. Aquestes noves formes d'anomenament podrien ser considerades com a re-encadenaments de la cadena de signes proposada per la narrativa hegemònica, que anuncia la crisi dels seus postulats (Spivak, 1985, citat a Pié i Salas, 2020).

«Ens han educat perquè temem el si que portem dins, els nostres anhels més profunds. La por de no ser capaces de superar les fal·làcies que trobem dins nostre ens manté dòcils, lleials i obedients, definides des de fora, i ens indueix a acceptar molts aspectes de l'opressió que patim com a dones».

Audre Lorde (2003). *La hermana y la extranjera* (pàg. 43). Horas y Horas.

Bibliografia

Carli, Sandra (2005). Educación, política y subjetividad. Pensamiento y escritura del presente. A Graciela Frigerio i Gabriela Diker (comp.). *Educación: ese acto político* (pàg. 225-232). Del Estante Editorial.

Eskalera Karakola (2004). Prólogo. Diferentes diferencias y ciudadanía excluyentes: una revisión feminista. *Otras inapropiables. Feminismos desde las fronteras*. Traficantes de Sueños.

Flores, Val (2008). Entre secretos y silencios. La ignorancia como política de conocimiento y práctica de (hetero)normalización. *Trabajo social UNAM*, (18), 14-21.

Flores, Val (2013a). *Chonguitas: masculinidades de niñas*. La Mondonga Dark.

Flores, Val (2013b). *Interrucciones. Ensayos de poética activista*. La Mondonga Dark.

Flores, Val (2015). *Afectos, pedagogías, infancias y heteronormatividad. Reflexiones sobre el daño*. XX Congreso Pedagógico: Poéticas de las pedagogías del sur. Educación, emancipación e igualdad.

Flores, Val (2017). *La intimidad del procedimiento. Escritura, lesbiana, sur como prácticas de sí*. Popova.

Fortanet, Joaquín (2008). Leer a Foucault. Una crítica de la experiencia. *Daimon Revista Internacional de Filosofía*, (43), 15-32. Recuperat d'<https://revistas.um.es/daimon/article/view/96011>

Gil, Silvia L. (2011). *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión. Una historia de trayectorias y rupturas en el Estado español*. Traficantes de Sueños.

Gramsci, Antonio (1975). *Cuadernos de la cárcel*. Einaudi.

Hull, A. Gloria, Bell-Scott, Patricia, i Smith, Barbara (ed.) (1982). *All the Women Are White, All Blacks Are Men, But Some of Us Are Brave*. The Feminist Press.

Lorde, Audre (1978). *The Black Unicorn*. W. W. Norton & Company.

Lorde, Audre (1980). *The Cancer Journals: Special Edition*. Aunt Lute Books.

Lorde, Audre (1982). *Zami: A New Spelling of My Name*. Persephone Press. [Traduït al castellà com a *Zami. Una biomitografía: una nueva forma de escribir mi nombre*. Horas y Horas, 2009]

Lorde, Audre (2003). *La hermana y la extranjera*. Horas y Horas.

Martín, Luciana (2012, 10 i 11 d'agost). *Lo erótico como herramienta política en Audre Lorde*. III Jornadas Debates Actuales de la Teoría Política Contemporánea. Facultat de Ciències Socials, Universitat de Buenos Aires.

Melucci, Alberto (2001). ¿Qué hay de nuevo en los «nuevos movimientos sociales»? A Enrique Laraña i Joseph Gusfield. *Los nuevos movimientos sociales. De la ideología a la identidad* (pàg. 119-149). CIS («Colección Academia»).

Menéndez, Eduardo L. (1984). El modelo médico hegemónico: transacciones y alternativas hacia una fundamentación teórica del modelo de autoatención en salud. *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, (3), 84-119. <https://doi.org/10.17345/aec3.84-119>

Pié, Asun i Salas, Miguel (2020). Los bordes de la transmisión. Re-presentaciones y aprendizajes de la locura. A Carlos Sánchez-Valverde i Alejandra Montané (coord.). *La educación social en los extremos: justicia social y paradojas de la práctica*. Monografías y aproximaciones. Institut de Creativitat i Innovacions Educatives de la Universitat de València.

Ptqk, María (2013, 18 de juny). La hermana outsider Audre Lorde. *Pikara Magazine*. Recuperat d'<https://www.pikaramagazine.com/2013/06/la-hermana-outsider-audre-lorde/>

Spivak, Gayatri Chakravorty (1985). Estudios de la subalternidad: Deconstruyendo la historiografía. A Guha Ranajit (ed.). *Debates post coloniales. Una introducción a los estudios de la subalternidad* (pàg. 247-292). Aruwiyiri.

Spivak, Gayatri Chakravorty (2009). *¿Pueden hablar los subalternos?*. Museu d'Art Contemporani.

